Projectplan optimaliseren en meten van effectiviteit van gebruiksadviezen

5.1. 2. e
5.1, 5.1, 2, e
5.1, 2, e Dirven

1 Inleiding

In de startnotititie 'Kennis over de effectiviteit van gebruiksadviezen over lood in de bodem' 5.1, 2, e & 5.1, 2, e 2018, zie de bijlage) is aangegeven, dat er onzekerheid bestaat over de effectiviteit van gebruiksadviezen in het omgaan met diffuse loodverontreinigingen bestaat. In de startnotitie worden de contouren van een aanpak geschetst. Onderdeel van de studie is doelgroeponderzoek waarin met behulp van kwalitatief onderzoek en vragenlijsten wordt nagegaan in welke mate de gedragsadviezen bij de beoogde doelgroepen aankomen, ze door hen begrepen worden en ze uiteindelijk tot aanpassingen in het omgaan met diffuse loodverontreinigingen leiden. Het onderzoek beperkt zich niet tot het achteraf meten van effectiviteit: voorafgaand wordt kwalitatief onderzoek gedaan ten behoeve van de optimalisatie van de boodschap, het begrip en de verspreiding ervan. Het onderzoek wordt uitgevoerd in twee wijken in één gemeente, waarbij de wijken sterk van elkaar verschillen met betrekking tot het niveau van opleiding en inkomen.

In het onderzoek worden vragen over de daadwerkelijke blootstelling van jonge kinderen niet meegenomen. Het is een sociaalwetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van communicatie en het is in deze context niet mogelijk om vast te leggen wat de tijdsbesteding van jonge kinderen op een specifieke ondergrond is.

De bedoeling is van de werkwijze is, is dat het RIVM en partners (GGD, gemeenten, provincie) een methodiek voor het optimaliseren en bepalen van de effectiviteit van gebruiksadviezen ontwikkelen. Deze methodiek moet en zal goed gedocumenteerd worden, zodat deze ook door andere gemeenten, provincies en GGD-en gebruikt kan worden.

In de voorliggende tekst worden de activiteiten in het onderzoek beschreven en wordt per onderdeel aangegeven wat de bijbehorende kosten zijn.

2 Activiteiten in het onderzoek

2.1 Optimaliseren en meten van de effectiviteit van de gebruiksadviezen

Het RIVM heeft aanzienlijke ervaring met het coördineren van onderzoek naar de beleving van de leefomgeving. Voorbeelden hiervan zijn het onderzoek rondom (lokale) luchthavens (Schiphol, Twente, Onderbanken, Leeuwarden, Volkel), de 5-jaarlijkse uitgaven van de inventarisatie verstoringen en onderzoek naar bezorgdheid over laag frequent geluid en trillingen. Deze ervaring zal gebruikt worden om samen met vertegenwoordigers van de GGD, de provincie en gemeenten in een methodiek voor de meting van de effectiviteit van gebruiksadviezen te ontwikkelen. Ten behoeve hiervan zal een kleine projectgroep, met medewerkers uit de genoemde groepen, opgericht worden. Deze geeft sturing aan de ontwikkeling van de methodiek, de uitvoering van het onderzoek en de optimalisatie van de gebruiksadviezen.

2.2 Zicht op context

Zoals in de startnotie ook behandeld werd, ontwikkeld het RIVM geregelmatig (met andere partijen) brochures en campagnes ten einde het gedrag aangaande de gezondheid van burgers te beïnvloeden. Om te kunnen beoordelen of gebruiksadviezen aangaande diffuus lood in de bodem effectief zijn, is het van belang om te weten wat de effectiviteit is van vergelijkbare interventies. Daarom zou er op het RIVM een bijeenkomst belegd kunnen worden met vertegenwoordigers van: het Centrum voor Bevolkingsonderzoek (CvB), het Centrum voor Infectieziekenbestrijding (CIb) en het strategisch programma risicocommunicatie om ervaring over de effectiviteit van gebruiksadviezen uit te wisselen. In welke mate denkt men dat bewoners bereid zijn adviezen uit te voeren. Staat men positief ten opzichte van de informatie en adviezen of juist niet-ontstaat er irritatie en/of onbegrip? In andere projecten waarin advies werd gegeven over bodemgebruik, zoals door Actief Bodem Beheer de Kempen, is niet onderzocht in welke mate het gebruiksadvies ook daadwerkelijk opgevolgd werd.

2.3 Zicht op netwerken

Voor de communicatie over de gezondheidseffecten van diffuus lood geldt dat het belangrijk is dat met name de ouders van jonge kinderen bereikt worden. Doelstelling van de communicatie is dat de ouders van jonge kinderen (0-6 jaar) maatregelen kunnen nemen zodat de blootstelling terugbracht wordt. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat de communicatie over diffuus lood het effectiefst is als jonge ouders de informatie ontvangen van vertrouwde gezondheidswerkers uit hun directe omgeving. Dit zijn bijvoorbeeld verloskundigen, artsen bij consultatiebureaus, medewerkers van kinderdagverblijven enzovoort. In een bijeenkomst op het RIVM zou nagegaan kunnen worden wat de meest geschikte netwerken zijn. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor de GGD, omdat deze veel zicht heeft op lokale zorgnetwerken. Zoals al in de inleiding aangeven, kan er hierbij een verschil tussen wijken met een hoog niveau van inkomen en opleiding (hoge SES) en wijken met een laag niveau van inkomen en opleiding (lage SES).

2.4 Community of Practice ‘Effectiviteit van gebruiksadviezen’

Hoewel het onderzoek naar de effectiviteit van gebruiksadviezen al een samenwerkingsverband is tussen RIVM, GGD (werkgroep bodem), gemeenten en provincies, willen we de mogelijkheid bieden om ook anderen aan te laten sluiten en van anderen te leren. Denk hierbij bijvoorbeeld aan gemeenten zoals [redacted] dam, die zelf een onderzoek naar de effectiviteit van gebruiksadviezen opzetten. Om dit wederzijds leren vorm te geven, organiseren we drie bijeenkomsten van de Community of Practice ‘Effectiviteit van gebruiksadviezen’.

2.5 Inrichten van een communicatietoolkit

Het RIVM heeft veel ervaring met het inrichten van communicatietoolkits. Toolkits bestaan bijvoorbeeld voor de onderwerpen: ‘Binnenmilieu’, ‘Houtrook en gezondheid’, ‘Eikenprocessierups’ en ‘Gezonde school’. Zie https://www.rivm.nl/Onderwerpen/T/Toolkits_voor_publiekscommunicatie voor een overzicht van de 17 onderwerpen waarvoor communicatietoolkits ontwikkeld zijn. Het idee van een toolkit is dat er een communicatieinstrumentarium beschikbaar gesteld wordt dat draagvlak heeft bij relevante actoren (bijvoorbeeld omdat ze zelf mee ontwikkeld hebben) en dat aangepast kan worden op de eigen communicatiebehoefte. Denk bij dit laatste bijvoorbeeld aan afzenderschap en het gebruik van eigen logo’s. Omdat voorkomen wordt dat partijen steeds zelf opnieuw een aanpak moeten bedenken, is het een uiterst efficiënte instrument. Het ligt ook mooi in het verlengde van het onderzoek naar de effectiviteit van gebruiksadviezen. De materialen die in dit onderzoek door verschillende partijen getest en bijgesteld zijn, kunnen in de toolkit worden ondergebracht. Hiermee worden de uitkomsten van het effectiviteitsonderzoek zo goed mogelijk geborgd.

3 kosten en doorlooptijd

De kosten van het project zijn vooral afhankelijk van de uren die door RIVM, GGD, gemeente en provincie geïnvesteerd moeten worden. In de onderstaande tabel worden de uren en de planning weergegeven

Tabel 1: Overzicht van activiteiten en kosten

Nr	Beschrijving activiteit	Maand	Uren & infrastructuur	Uren
1	Onderzoek met hulp van partners in lokale netwerken. Effectmeting en voorbereidend kwalitatief onderzoek in twee wijken die verschillen in SES	Voorbereiding: 1,2 Uitvoering: 6,7,8 Verslaglegging: 12	RIVM (coordinatie) RIVM (uitvoering) GGD Gemeente (inkind) Provincie (inkind)	135 455 90 90 90
2	Samen leren: Community of Practice 'Effectiviteit van gebruiksadviezen'	Bijeenkomst 1: 3 Bijeenkomst 2: 5 Bijeenkomst 3: 10	Zaalhuur en koffie RIVM GGD Gemeente (inkind) Provincie (inkind)	 35 27 27 27
3	Zicht op context: welke effectiviteit kunnen we verwachten?	Voorbereiding, overleg: 2	RIVM GGD Gemeente (inkind) Provincie (inkind)	17 13 13 13
4	Zicht op netwerken: hoe verspreiden we de boodschap?	Voorbereiding, overleg: 2	RIVM GGD Gemeente (inkind) Provincie (inkind)	17 9 9 9
5	Stel de aanpak ter beschikking: inrichten van een communicatietoolkit	Opleveren toolkit: 12	RIVM GGD Gemeente (inkind) Provincie (inkind)	45 18 18 18

Bijlage 1

Startnotitie

Kennis over de effectiviteit van gebruiksadviezen over lood in de bodem

5.1, 2, e | 5.1, 2, e 5.1, 2, e

Colofon

© RIVM 2018
Delen uit deze startnotitie mogen worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), de titel van de publicatie en het jaar van uitgave.

5.1, 2, e RIVM
5.1, 5.1, 2, e RIVM

Contact:
5.1, 5.1, 2, e
Centrum Duurzaamheid, Milieu en Gezondheid (DMG)
5.1, 5.1, 2, e@rivm.nl

Deze startnotitie werd opgesteld in opdracht van Provincie Zuid-Holland, in het kader van advies voorbereiding gezamenlijke aanpak diffuus bodemlood

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
Nederland
www.rivm.nl

1 Het belang van voorlichting en gebruiksadviezen bij blootstelling aan bodemlood

Wanneer 5.1, 2, e kinderen (0-6 jaar) worden blootgesteld aan lood kan dit een nadelig effect hebben op het leervermogen en een verlies van IQ-punten. Voor het effect van lood bestaat voor zover nu bekend geen drempelwaarde. Daarom wordt er geadviseerd om te streven naar een loodblootstelling bij kinderen die zo laag als redelijkerwijs mogelijk is (ALARA-principe).

De provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht streven naar een gezamenlijke aanpak van grote gebieden waarvan de bodem door verschillende bronnen met lood is verontreinigd (diffuus lood) om blootstelling aan bodemlood te verminderen. Het betreft vooral wijken in vooroorlogse stadscentra en oude dorpskernen en in veenweidegebieden met een toemaakdek. Zaanstad heeft als eerste gemeente in Nederland hiervoor beleid opgezet. Om te kijken of dit beleid breder inzetbaar is, heeft het RIVM het Zaans beleid geëvalueerd 5.1, 2, e & 5.1, 2, e 2017).

In het Zaans beleid is een voorlichtingscampagne opgezet voor bewoners en zijn gebruiksadviezen opgesteld om de blootstelling aan bodemlood terug te dringen. Als de bodem in dat gebied is verontreinigd met lood worden ouders geadviseerd om kinderen niet op de onbedekte bodem te laten spelen en altijd hun handen te wassen na het buitenspelen. Ook wordt ouders geadviseerd te kiezen voor een zandbak met schoon zand en een goede grasmat in hun tuin. Daarnaast is een saneringscriterium vastgesteld om verontreinigde particuliere tuinen aan te pakken. Wanneer de hoeveelheid lood in tuinen onder dit criterium ligt, volstaan de gebruiksadviezen. Bij grotere hoeveelheden zijn extra maatregelen (sanering of maatwerk) nodig.

2 Veronderstellingen en onzekerheden

De gemeente Zaanstad gaat ervan uit dat gebruiksadviezen goed worden opgevolgd. Voor de beheersing van gezondheidsrisico’s door bodemlood is de belangrijkste doelgroep de bewoner met een tuin en kinderen van 0-6 jaar. De gegeven gebruiksadviezen zijn praktisch en niet moeilijk op te volgen en richten zich op een specifieke doelgroep. Daarom is aangenomen dat met de gebruiksadviezen de blootstelling door opname in het lichaam van gronddeeltjes met 50% afneemt. Deze aanname is gelijk aan de rekenwaarde die gebruikt is voor de Maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) ‘maatregelen bodemlood’ 5.1, 2, e et al, 2017).

De effectiviteit van de gebruiksadviezen, uitgedrukt als een afname in blootstelling, is gebaseerd op een schatting door experts. De onzekerheid over de effectiviteit van gebruiksadviezen is echter groot omdat, in de context van de Nederlandse aanpak diffuus bodemlood, er geen onderzoek naar is gedaan. In de MKBA is er daarom bijvoorbeeld een grote bandbreedte aangehouden voor de effectiviteit van gebruiksadviezen. Zowel in de MKBA als in de evaluatie van het Zaans beleid 5.1, 2, e & 5.1, 2, e 2017) wordt aanbevolen om te onderzoeken in welke mate advies over het gebruik van de bodem het gewenste effect heeft. Dat zou de onzekerheid over de effectiviteit van gebruiksadviezen en de discussie tussen relevante experts ten goede komen.

3 Contouren van een mogelijke aanpak

Het RIVM geeft in deze startnotie aan hoe de aanpak van een onderzoek naar de effectiviteit van gebruiksadviezen eruit zou kunnen zien. In de evaluatie van het Zaans beleid 5.1, 2, e & 5.1, 2, e 2017)is daar al een kort voorbeeld van opgenomen In deze startnotitie werken we deze voorzet iets verder uit.

3.1 Nagaan van bestaande ervaringen met effectiviteit van gebruiksadviezen

Het is natuurlijk niet de eerste keer dat er folders of brochures ontwikkeld worden om het gedrag aangaande de gezondheid van burgers te beïnvloeden. Denk bijvoorbeeld aan de informatievoorziening over obesitas, infectieziekten en roken. Daarnaast coördineert het RIVM de folder zwanger. In de folder zwanger staan informatie en adviezen van verloskundigen en gynaecologen. Bijvoorbeeld over de controles tijdens de zwangerschap en wat er dan besproken kan worden met de verloskundige of gynaecoloog. Ook wordt er informatie gegeven over de gezondheid tijdens de zwangerschap. De vraag is of er wat bekend is over de effectiviteit van deze folder.

Ook geldt dat het RIVM al geruime tijd inzet op de professionalisering van de risicocommunicatie van het instituut. Om dit te ondersteunen is er het RIVM strategisch programma risicocommunicatie, waarbij experts risicocommunicatie betrokken zijn.

Om na te gaan wat de ervaringen zijn met de effectiviteit van gebruiksadviezen zou er op het RIVM een bijeenkomst belegd kunnen worden met vertegenwoordigers van: het Centrum voor Bevolkingsonderzoek (CvB), het Centrum voor Infectieziekenbestrijding (CIb) en het strategisch programma risicocommunicatie om ervaring over de effectiviteit van gebruiksadviezen uit te wisselen.

3.2 Inventarisatie van netwerken voor verspreiding van informatie

Voor de communicatie over de gezondheidseffecten van diffuus lood geldt dat het belangrijk is dat met name de ouders van 5.1, 2, e kinderen bereikt worden. Doelstelling van de communicatie is dat de ouders van 5.1, 2, e kinderen (0-4 jaar) maatregelen nemen zodat de blootstelling terugbracht wordt. Hoewel het advies van de experts op effectiviteit op gebruiksadviezen nog aanvullingen kan opleveren, ligt het in de lijn der verwachtingen dat de communicatie over diffuus lood het effectiefst is als 5.1, 2, e ouders de informatie ontvangen van vertrouwde gezondheidswerkers uit hun directe omgeving. Zoals verloskundigen, artsen bij consultatiebureaus, medewerkers van kinderdagverblijven enzovoort.

Hiervoor zou samenwerking gezocht kunnen worden met de vakgroep Milieu en Gezondheid van GGD, het CvB en het CIb van RIVM om na te gaan wat de mogelijkheden zijn om via bestaande netwerken informatie over diffuus lood te verspreiden. Dit zou een onderwerp kunnen zijn voor de bijeenkomst met het CvB, CIb en het strategisch programma risicocommunicatie van RIVM zoals in de vorige paragraaf wordt voorgesteld.

3.3 Uitvoeren van een onderzoek met hulp van een marktpartij

Effectiviteitsmetingen van communicatie zijn heel gebruikelijk in de marketingcommunicatie. Hiervoor zou een bureau voor marktonderzoek ingezet kunnen worden. Stappen die vaak genomen worden bij de ontwikkeling en het testen van commerciële boodschappen zijn:

i. Een pre-test. Nadat de communicatiematerialen ontwikkeld zijn, wordt in een klein kwalitatief onderzoek nagegaan of vertegenwoordigers van

de doelgroep de informatie in de communicatiematerialen voldoende begrijpen

ii. Een nulmeting met behulp van een vragenlijst onder de doelgroep. Dit zou met name de ouders van 5.1, 2, e (0-4 jaar) kinderen kunnen zijn. Overwogen kan worden om ook bij verloskundigen, medewerkers van consultatiebureaus, kinderdagverblijven etc. na te gaan wat men weet over de gezondheidseffecten van diffuse loodverontreinigingen, of dit speelt in hun regio en of men hierover communiceert.

iii. Een interventie door informatie ter beschikking te stellen gedurende langere tijd.

iv. Een vervolgmeting om na te gaan wat het effect van de voorlichting is geweest gericht op de doelgroep.

v. In de vragenlijst (nulmeting en effectmeting) navragen of men op de hoogte is, wat men precies weet, hoe men dit te weten is gekomen enzovoort.

vi. Eventueel nog een focusgroep (groepsgesprek) om na te gaan waarom zaken wel of niet begrepen worden uit de folder en waar het in de praktijk bij het nemen van maatregelen stimulerend of 5.1, 2, e hinderlijk is.

vii. Op basis van de bevindingen de communicatiestrategie eventueel aanpassen.

Belangrijk bij het uitvoeren van een effectiviteitsmeting is dat men rekening houdt met verschillen tussen mensen in leeftijd, met een hoge of lage opleiding, mensen met verschillende (culturele) achtergronden en mensen met verschillende niveaus van inkomen. Als men in Zaanstad deze effectiviteitsmeting zou uitvoeren, is het van belang om hierin bewoners uit verschillende delen van de stad mee te nemen, die bovengenoemde verschillen vertegenwoordigen.

3.4 Citizen Science als aanvullende aanpak

De aanpak van de gemeente Zaanstad is gebaseerd op een saneringscriterium voor tuinen, voorlichting en gebruiksadviezen. Het doel van de gemeente is dat burgers met tuinen zich bewust worden van de mogelijke verontreiniging met diffuus lood en hier hun gedrag op aanpassen. Een benadering die hierop aanvullend zou kunnen zijn, is ‘citizen science’,[1] waarbij burgers zelf een monster nemen van de grond in hun tuin en deze analyseren op verontreiniging met diffuus lood en andere bodem parameteres zoals pH en organisch stof gehalte. Als bekend is wat resultaten voor een specifieke tuin zijn, kan bedacht worden hoe de tuin verstandig gebruikt kan worden. Het spreekt voor zich dat er voor de analyse goed nagedacht moet worden hoe dit op een goede, veilige, niet al te dure en aantrekkelijke manier, ook voor de burger)ondersteund kan worden. De gemeente Amersfoort heeft al de ambitie om hun burgers met een ‘citizen science’ project bij de problematiek van verontreiniging met diffuus lood te betrekken.

Voordeel van de inzet van ‘citizen science’ is dat er maatwerk geleverd kan worden. Voor een specifieke tuin kan bijvoorbeeld bepaald worden wat de verontreiniging is en vervolgens het bijhorende gebruiksadvies gegeven worden. De informatie over de verspreiding van de verontreiniging met diffuus lood neemt hiermee sterk toe. Daarnaast geldt dat door zelf te meten, ‘citizen science’ , burgers bewuster worden vanhun omgeving en het probleem dit kan effectiever zijn dan reguliere voorlichting en gebruiksadviezen. Al doende leren burgers aanzienlijk over de bodem van hun tuin, worden er vertrouwensrelaties gesmeed met overheden en kan de betrokkenheid bij de eigen leefomgeving toenemen (Haywood, 2014).

Zoals we in de titel van deze paragraaf al aangeven, denken we dat ‘citizen science’ niet het enige onderdeel van een benadering kan zijn. Als gemeenten besluiten tot een combinatie van ‘gangbare gebruiksadviezen’ en ‘citizen science’ dan is dit de interventie

[1] Met ‘citizen science’ doelen we op de deelname van burgers aan onderzoek anders dan de deelname als respondent

beschreven onder bullit iii in de voorgaande paragraaf. Bij het uitzoeken van de effecten van deze interventie door een marktpartij (stap iv t/m vii), zou dan een onderscheid gemaakt kunnen worden tussen burgers die al dan niet aan het ‘citizen science’ deel van de interventie hebben meegedaan.

4 Referenties

Haywood (2014). A “sense of place” in public participation in scientific research. Science Education, vol. 98, no. 1, pp. 64-83.

5.1, 2, e & 5.1, 2, e (2017). Ex ante evaluatie lokaal beleid aanpak diffuus bodemlood. RIVM rapport 2017-0174, Bilthoven

5.1, 2, e R., 5.1, 2, e M., 5.1, 2, e E., Mekking, M., Veld in ‘t, M. (2017). Maatschappelijke kosten-batenanalyse maatregelen bodemlood. Publicatienummer: 17.7K50.85. Delft, CE Delft, juni 2017.